

Висновки. Як бачимо, розлади у емоційній сфері дітей призводять до зростання тривожності в ситуаціях соціальної взаємодії, яка спричиняє агресію, спрямовану на себе. Ця тенденція може підсилюватися неадекватними вимогами батьків або вчителів.

Таким чином, психокорекційна робота з емоційними порушеннями у молодших школярів повинна ґрунтуватися на наступних засадах:

1) Основним завданням психокорекційної роботи з подолання емоційних порушень в дітей є навчання їх адекватним способам спілкування й поведінки.

2) Неоднакова здатність дітей емоційно передбачати ситуацію доводить необхідність проведення спеціальної корекційної роботи, що дозволяє формувати цю здатність, тим самим готуючи дитину до самостійної діяльності.

3) Важливим, особливо на першому році навчання, є позитивне підкріплення мінімальних досягнень учнів і забезпечення загального доброзичливого тону. Це сприяє попередженню виникнення почуття страху, непевності перед ситуацією оцінювання тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бреслав Г. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве : норма и отклонения / Г. Бреслав. – М. : Просвещение, 1990. – 244 с.
2. Емоційний розвиток дітей / [упоряд. С. Максименко, К. Максименко, О. Плавник] – К. : Знання, 2003. – 267 с.
3. Запорожец А. Особенности агрессивного поведения / А. Запорожец. – М. : Наука, 1991. – 158 с.
4. Захаров А. Как предупредить отклонения в поведении ребенка / А. Захаров. – М. : Просвещение, 1980. – 128 с.
5. Карелина И. Эмоциональные нарушения в дошкольном возрасте и их коррекция [Электронный ресурс] / И. Карелина. – Режим доступа : www.usru.uag.ru
6. Кряжева Н. Мир детских эмоций / Н. Кряжева. – Л. : Наука, 1991. – 134 с.
7. Социальные отношения и эмоциональный мир ребенка / [под науч.ред. Р. Чумичевой]. – М. : Илекса; Ставрополь : Сервисшкола, 2001. – 234 с.
8. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / В. Лебединский, О. Никольский, Е. Баенская, М. Либлины. – М. : Наука, 1990. – 231 с.
9. Plutchik R. Emotions in early development: A psychoevolutionary perspective / R. Plutchik // Plutchik R., Kellerman H. (Eds.) *Emotion : theory, research and experience*. – Vol. 5. – Academic Press, 1990.

Галина Лемко,

канд. пед. н., доцент,
ДВНЗ «Трикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ВПЛИВ МОБІНГУ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

У статті розкрито сутність психологічного насилля та визначено його вплив на особистість дитини.

Halyna Lemko

IMPACT OF MOBBING ON CHILD'S PERSONAL DEVELOPMENT

The article outlines the nature of psychological violence and its influence on the child's personality.

Проблема насилля і жорстокого поводження з дітьми є злободенною в сучасному соціумі. Згідно досліджень міжнародних та вітчизняних громадських організацій, які займаються вивченням цієї проблеми, насилля над дітьми з боку дорослих, як батьків, так і педагогічних працівників, є досить поширеним явищем. Практика показує також зростання агресії у спілкуванні серед однолітків, що виявляється у протиправній поведінці, поширенні таких негативних явищ як: психологічний та моральний тиск, знущання над дітьми, приниження честі і гідності особистості, мобінг, фізичне та сексуальне насилля.

Мобінг як соціально-педагогічна проблема була окреслена ще у 60–80-х роках минулого століття у Швеції, потім у Німеччині, Польщі та інших країнах Європи. Вперше термін «мобінг» використав К. Лоренц у 1958 році для позначення агресивної поведінки деяких тварин по відношенню до інших. Зокрема, мобінгом він назвав ситуацію, коли зграя гусаків атакувала і виганяла лисицю, яка робила спробу нападу на них [2, с. 285]. Поняття «мобінг» (від англ. mob – натовп) означає систематично повторювані психологічні утиски та насилля над особистістю, які вчиняються переважно групою людей [6, с. 12]. Найбільш широко це явище висвітлює польський вчений К. Дамбач у книзі «Мобінг в школі» та німецький К. Колодей у книзі «Мобінг. Психотерор на робочому місці і методи його подолання». В Україні в сучасний період для дослідження певних аспектів даної проблеми слід звертатися до напрацювань Т. Алексеенко, Л. Гайнемана, О. Матвійчук, В. Москаленко, М. Робер, І. Філіпова та ін. учених.

Мета статті – охарактеризувати явище мобінгу на його вплив на розвиток підростаючої особистості.

Вчені виокремлюють зовнішні (пов'язані з закономірностями існування колективу) і внутрішні (зумовлені індивідуальними особливостями жертви) причини мобінгу. Зокрема, мобінг зумовлюється розподілом статусів в колективі, відсутністю психологічних механізмів захисту у жертви, низьким культурним і моральним рівнем розвитку групи, відсутністю реально діючого правового захисту. Особливістю типової жертви мобінгу є, здебільшого, відмінність її за зовнішніми або внутрішніми ознаками від оточення. Жертвами мобінгу стають як аутсайдери колективів, так і найбільш яскраві, сильні особистості, що зумовлюється їх інакшістю. Яскравими прикладами мобінгу, відтвореними на екранах телебачення можуть бути такі фільми, як: «Чучело», «Клас», «Школа» [6, с. 14].

Потенційним жертвам мобінгу характерні наступні риси і особливості: знижений фон настрою, побоювання за себе, боязкість, замкнутість, невпевненість у собі, нерішучість, соціальна некомпетентність – невміння поводитись в колективі, довге переживання невдач, сумніви у своїх діях, пасивна роль у конфліктах, беззахисність, фізична, моральна або соціальна несхожість на більшість однолітків, хворобливість і фізична слабкість, занижена самооцінка, підвищена тривожність тощо. Особа з цими рисами і особливостями має потенційну можливість стати жертвою. Її беззахисність проявляється, перш за все, у спілкуванні з однолітками: дитина не може «дати відсіч», відповісти на образу, плаче, не знаходить у відповідь потрібних слів, гірко переживає приниження, стає замкнутою [4].

Замкнутість – це порушення особистісного розвитку, що проявляється у відстороненні від товариства інших людей і наслідок послаблення емоційного зв'язку з оточенням. Ознаки замкнутості: уникнення товариства інших людей, сором'язливість, емоційна холодність, пригнічений настрій, підозрливість, недовіра до людей.

У процесі формування особистості та її адаптації до соціуму бере участь велика кількість факторів, але найвагомішими в ранньому дитинстві вважається сім'я та однолітки. Однією з основних причин формування особистісних якостей, притаманних жертвам мобінгу, при певних умовах, є десоціалізація індивіда в сім'ї. Зокрема, негативний вплив сім'ї на соціалізацію особистості здійснюється за певних умов: неблагополуччя родини, негативного психологічного клімату в сім'ї, споживчого ставлення до дитини, відсутність любові та інтересу до життя власних дітей, авторитарного стилю виховання з боку батьків тощо [1, с. 106].

Мобінг як явище, котре виникає в малих соціальних групах, негативно впливає на соціалізацію жертви. Наслідками соціальної дезадаптації є соціальна ізоляція індивіда, втрата соціального статусу, руйнування або ж затримка формування сфер, в яких здійснюється становлення особистості (діяльність, спілкування, самосвідомість). Тривожність, яка виникає як емоційна реакція індивіда на насильство, безпосередньо спрямована на знищення його самоідентифікації та почуття самоповаги, оскільки понижується вплив захисних механізмів, підвищується ймовірність психічних розладів, в першу чергу, фобій, депресій, неврозів; в другу – розладів поведінки, яка може стати адиктивною, антисоціальною, суїцидальною, конформістською, фанатичною, аутичною. Подолання дискомфортного психологічного стану може проявлятися в різного роду адикціях (залежностях): алкогольній, топионовій, наркотичній, психологічній тощо [3]. Наслідком асоціального стилю життя є порушення механізму соціальної адаптації, деградація людини, загострення психічних і соматичних захворювань. Вищезгадані залежності можуть залишатися і після виходу індивіда з категорії жертви та впливати на особисте, професійне, соціальне життя в майбутньому.

Поширеним наслідком десоціалізації жертви мобінгу є асоціальна поведінка (крайньою її формою – кримінальна). Закономірним результатом насилля є наступний причинно-наслідковий зв'язок: «Жертви, по відношенню до яких проявляється агресія, самі стають агресорами». Згідно з численними дослідженнями психологів, більшість маніяків – це люди, над якими в дитинстві знущалися. Таким чином, одним з негативних наслідків мобінгу для соціуму є перехід особи з категорії жертви в категорію агресора та їх схильність до кримінальної поведінки.

Іншою формою відхилення в поведінці неповнолітніх є конформність (з метою соціальної адаптації), наслідком якої є приглушення проявів власної індивідуальності. Конформність – це пристосування, слідування чужій думці, свідомо розраховане на те, щоб не створювати собі зайвих труднощів у спілкуванні та взаємодії з іншими [3]. Часто відхилення виникає через страх виділитися або привернути увагу до своєї персони – щоб знову не принижували. Особа, намагаючись ставити на перше місце інтереси інших людей, не реалізовує свої потреби і власну індивідуальність, поступається інтересами та переконаннями.

Одним з відхилень, які можуть слугувати причинами і наслідками мобінгу, є аутична поведінка індивіда – свідоме позбавлення себе від спілкування з колективом. Це відбувається тоді, коли жертва приходиться до висновку: «Усі люди злі, бо не люблять мене, а я добра і тому я не повинна спілкуватися з ними». Індивід виявляє своєрідний нарцисизм, егоїзм, який допомагає йому справлятися з психологічними проблемами, що виникають внаслідок мобінгу (заниженою самооцінкою, тривогою, страхом тощо). Внаслідок аутичного відхилення дитина втрачає довіру до навколишнього світу, приховує свої переживання від оточуючих.

Найбільш небезпечним наслідком мобінгу є поява суїцидальних думок або намірів. І хоча це явище не масове, а, скоріш за все, одиничне, але заслуговує уваги дорослих, оскільки мова йде про найвищу цінність – життя дитини. Жертва, яка вважає себе нікому непотрібною, страждає, і якщо ці страждання, тривога і страх досягають критичної точки – втрачається сенс життя. Намагаючись зупинити болочі переживання, у індивіда можлива поява суїцидальних думок, парасуїциду, що є «криком про допомогу». Якщо вчасно не надати психологічної допомоги, то можливий акт самогубства, що є найжахливішим наслідком мобінгу.

Певні наслідки має мобінг і у спілкуванні: руйнування комунікативних вмій, боязнь та відсутність бажання спілкування з іншими людьми, індивідуалістичне або прагматичне сприйняття групи. Крайньою формою руйнування комунікативних навичок є втрата здатності логічно пов'язувати між собою слова і повідомляти інформацію. У цьому випадку жертва настільки «залякана» тим, що її слова знову викличуть кепкування чи критику, що вона не може говорити чітко і ясно. Інколи про таких дітей кажуть, що вони «заїкаються». Найгіршим випадком такого відхилення є порушення мовлення: мова стає нерозбірливою.

Коли у дитини поєднуються тривога, страх і втрата здатності до повноцінного спілкування, то може виникнути страх спілкування з однолітками в шкільному середовищі. У жертви мобінгу на основі емоційного дискомфорту, який вона відчуває у власному класі, зникає бажання відвідувати заняття. Учень/учениця прогулює школу, або ж, посилаючись на неіснуючі хвороби, перестає її відвідувати. Можна стверджувати, що така поширена педагогічна проблема, як прогулювання уроків дітьми, може бути результатом не лише відсутності бажання навчатись чи непорозуміння з педагогами, але й прямим наслідком третирувань в школі. Аналізуючи причини невідвідування школи учнями, завжди потрібно перевіряти усі можливі варіанти [5, с. 84].

Таким чином, можна стверджувати, що наслідки мобінгу в сфері спілкування включають порушення комунікативних здібностей (крайнім випадком є розлади мовлення), страх спілкування з людьми та недовіра до них, страх спілкування з однолітками. Все це призводить до зменшення продуктивності навчальної діяльності учнів, зниження їх академічної успішності, втрати енергії та зусиль індивіда на свій захист від агресії групи і переживання конфліктних ситуацій.

Учені виявили також і позитивне значення мобінгу для діяльності індивіда, яке полягає в його впливові на мотивацію діяльності. Жертви мобінгу, відчуваючи свою неповноцінність, намагаються досягти успіху в певному виді діяльності для того, щоб: по-перше, підвищити власну самооцінку, по-друге, довести оточуючим, що не є гірші, а, можливо, і кращі за них. Це може проявлятися в інтелектуальних, спортивних, мистецьких досягненнях тощо. Досить показовими фактами є біографії А. Шварценегера і В. Кличка. Видатний актор в дитинстві страждав від комплексу неповноцінності, який був наслідком знущань рідних над ним. Відомий боксер зазнавав знущань з боку однокласників. Сьогодні обидвоє – люди, котрі здобули світову славу і визнання. Звідси випливає, що мобінг, в окремих випадках, може породжувати сильну мотивацію до успіху.

Таким чином, можна стверджувати, що в сфері діяльності мобінг має як негативні: зменшення активної діяльності індивіда та зниження її ефективності (зниження успішності, втрата доходів), так і позитивні наслідки: підвищення мотивації до успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуткевич Т. Вікова і педагогічна психологія (курс лекцій та практикум): [навчальний посібник] / Т. Дуткевич, В. Яцюк. – Кам'янець-Подільський: Друк ПП Буйницький О. А., 2006. – 208 с.
2. Колодей К. Моббинг / К. Колодей; [пер. с нем.]. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2007. – 368 с.
3. Колошин В. Конформізм: сутність, причини, наслідки, шляхи подолання / В. Колошин // Практична психологія і соціальна робота. – 2007. – № 3.
4. Філіпова І. Мобінг як психолого-педагогічна проблема / І. Філіпова, О. Матвійчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 2. – С. 74–75.
5. Шендеровський К. Управління соціальною роботою з дітьми та молоддю. Менеджмент соціальної служби: Навч.-метод. зб. для спеціаліста з соціальної роботи системи центрів ССДМ м. Києва / К. Шендеровський. – К.: УШСД, 2002. – 116 с.
6. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості / Т. Алексєнко // Шлях освіти: науково-методичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 12–16.